

Eerste waarneming van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) voor Gelderland

Peter Hoppenbrouwers

peter.hoppenbrouwers@planet.nl

Inleiding

De verspreiding van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) was lange tijd beperkt tot Zuid-Europa met een zwaartepunt in Frankrijk en Spanje. In Zuidoost-Europa komt de soort meer verspreid voor (Boudot & Jović 2015). Vanuit het zuiden is de soort rond de eeuwwisseling aan een opmars naar het noorden begonnen met duidelijke areaaluitbreidingen in Noord-Frankrijk (Grand & Boudot 2006), België (Vanderhaeghe 1998, 1999) en Duitsland (Grebe et al. 2006, Menke et al. 2016). In 2003 wordt de Gaffelwaterjuffer voor het eerst in Nederland waargenomen bij het Limburgse

Tegelen (Goudsmits 2003) en bij Axel in Zeeland (Goossens & de Bree 2007). Dit betrof nog zwervers maar in 2007 werd de soort opnieuw in Zeeland aangetroffen, ditmaal bij Cadzand-Bad (Schrijvershof 2010). In 2010 wordt een populatie bij een poel in het Zuid-Limburgse Cottessen ontdekt (Geraeds et al. 2011, Ramaker 2013). De eerste in Waarneming.nl geregistreerde vondsten uit de provincies Noord-Brabant en Zuid-Holland stammen uit 2013 en 2018. Het lag dan ook in de lijn der verwachting dat het niet lang zou duren voordat Gaffelwaterjuffers de provincie Gelderland zouden bereiken. Daarom probeer ik al enige jaren in een straal

Figuur 1. Habitat van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) op landgoed Tongelaar.

Figure 1. Habitat of *Coenagrion scitulum* on Tongelaar estate, the Netherlands. 31-05-2020. Photo Peter Hoppenbrouwers

Figuur 2. Vrouwtje Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) op 7 juni 2020 in het Hatertse Vennengebied bij Nijmegen, Gelderland.

Figure 2. Female *Coenagrion scitulum* on 7 June 2020 at the Hatertse Vennen nature reserve near Nijmegen, the Netherlands. 07-06-2020. Photo: Peter Hoppenbrouwers

van ongeveer 30 kilometer rondom Nijmegen te kijken bij wateren met een goed ontwikkelde vegetatie om daar naar de soort te gaan zoeken.

Habitatvoorkeur van de Gaffelwaterjuffer

Gaffelwaterjuffers worden bij uiteenlopende watertypen zoals plassen, meren, vennen, poelen, (duin)plassen, (vis)vijvers, moerassen tot zelfs langzaam stromende beken, sloten en grachten aangetroffen. De soort lijkt dan ook niet erg kritisch ten aanzien van de voortplantingswateren. Wat veel van de vindplaatsen in Noordwest-Europa gemeen hebben is dat het voedselrijke, zonnig gelegen wateren zijn met een goed ontwikkelde submerse vegetatie (Sternberg 1999, Vanderhaeghe 1999, Goudsmits 2003, De Knijf et al. 2006, Grand & Boudot 2006, Grebe et al. 2006, Schrijvershof 2010, Brochard & van der Ploeg 2014, Hermans 2021). De larven leven in de ondergedoken waterplantenvegetatie in de oeverzone. Kleinbladige waterplanten zoals vederkruid (*Myriophyllum* sp.), hoornblad (*Ceratophyllum*

sp.) en sterrenkroos (*Callitriche*) zijn hierin belangrijk (Sternberg 1999, Brochard & van der Ploeg 2014).

Waarnemingen in Gelderland en Noord-Brabant

Tot 2020 was de soort alleen gekend uit de Nederlandse provincies Limburg en Noord-Brabant, meer specifiek van kleine plassen met veel waterplanten. Om de kans te verhogen om de soort noordelijker in Nederland waar te nemen, bereidde ik in 2020 met de gissoftware QGIS mijn veldwerk voor. Op basis van voldoende detailkaarten die de ligging van kleine wateren goed weergeven, en dat zijn er veel meer dan gedacht, selecteerde ik een aantal plassen om te bezoeken. Mijn zoektocht begon ik in de omgeving van het Landgoed Tongelaar, in de gemeente Mill en Sint Hubert (Noord-Brabant) waar veel ondiepe wateren en poelen liggen. Met de fiets bezocht ik een paar keer per jaar in de vliegperiode van de Gaffelwaterjuffer die plassen in de hoop om de soort hier aan te

treffen. Niet alle geselecteerde plekken bleken in de praktijk vrij toegankelijk of überhaupt bereikbaar te zijn. Deze werden niet bezocht omdat het privéterreinen betrof. Na op 31 mei (2020) al veel plekken te hebben bezocht was het dan eindelijk raak, een kleine blauwe juffer met veel zwart op het achterlijf in de kijker. Na snel het fototoestel erbij gepakt te hebben, konden een paar bewijsfoto's worden gemaakt. Op deze plek vlogen die dag ten minste drie mannetjes. Vrouwtjes zijn er toen helaas niet gevonden. Deze vindplaats betreft een zonnig gelegen, stilstaande plas met dichte begroeiing van onder meer Holpijp (*Equisetum fluviatile*) (Figuur 1). De volgende dag zijn op dezelfde locatie op landgoed Tongelaar door andere waarnemers meer exemplaren gezien waaronder ook vrouwtjes. Maar zo aan de noordrand van Noord-Brabant, dan zouden ze ook wel eens net in Gelderland kunnen zitten? Mijn zoektocht de volgende dagen in de Ooijpolder en Millingerwaard op 1 juni, ten oosten van Nijmegen waar zich een aantal gegraven poelen en grotere ondiepe wateren bevinden, was niet succesvol. Op 2 juni werden een aantal vennen in het centrale deel van het Hatertse Vennengebied bezocht maar zonder resultaat.

Op 7 juni 2020 bezocht ik het Hatertse Vennengebied ten zuiden van Nijmegen. Hierbij werd zowel de Schatkuil, een ondiepe plas bij de Broekkampen (Overasselt) en het oostelijk deel van het vennengebied onderzocht. Op de allerlaatste plek, een zonnig gelegen, ondiepe plas met een rijke waterplantenvegetatie van onder andere Moerashertshooi (*Hypericum elodes*) en Gewone waternavel (*Hydrocotyle vulgaris*), vloog opeens een verdacht vrouwtje waterjuffer (Figuur 2) op uit het gras waar ik al drie keer door was gelopen. Gelukkig bleef ze uiteindelijk zitten en kon ik ze zo rustig benaderen om foto's te maken. Het bleek een vrouwtje Gaffelwaterjuffer te zijn en de eerste bekende waarneming voor Gelderland! In de omgeving van deze locatie komen nog meer geschikte plekken voor maar hier is de soort niet aangetroffen. Omdat het weer niet echt meewerkte kunnen hier echter geen conclusies aan worden verbonden.

In 2021 ben ik weer gaan kijken op dezelfde plek in het Hatertse Vennengebied en trof daar nu twee mannetjes aan. Ook bij twee andere waterpartijen in het gebied werden meerdere exemplaren gezien. Voor alle vindplaatsen in het vennengebied geldt dat de wateren een rijke waterplantenvegetatie hebben met o.a. Waterviolier (*Hottonia palustris*) en Veelstengelige waterbies (*Eleocharis multicaulis*). Ook werd de Gaffelwaterjuffer toen gevonden in het buitengebied Groesbeek te Berg en Dal en in De Diepen bij Milsbeek (Noord-Limburg). Beide plassen waren vrij klein, ondiep en hadden een rijke waterplantenvegetatie.

Verdere zoektochten in 2022 resulteerden ook in de eerste Gaffelwaterjuffers op verschillende plaatsen in de Ooijpolder bij Nijmegen. In 2023 werd de soort bij elk water in de Hatertse Vennen aangetroffen, soms zelfs tientallen tandems tegelijk. Al met al lijkt de soort ook in Gelderland snel terrein te winnen en inmiddels zijn de eerste Gaffelwaterjuffers ook in Utrecht (2020) en Overijssel (2022) aangetroffen (waarneming.nl). Waarschijnlijk zal het dan ook niet lang duren voordat de soort in de noordelijke provincies van Nederland opduikt.

Referenties

- Boudot J-P. & M. Jović 2015. *Coenagrion scitulum* (Rambur, 1842). In: J-P. Boudot & V. J. Kalkman (eds.). Atlas of the European dragonflies and damselflies. KNNV Publishing, Amersfoort: 114-116.
- Brochard C. & E. van der Ploeg 2014. Fotogids Larven van Libellen. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- De Knijf G., A. Anselin, P. Goffart & M. Tailly (red.) 2006. De libellen (Odonata) van België: verspreiding, evolutie, habitats. Libellenwerkgroep Gomphus i.s.m. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Geraeds R.P.G., J.T. Hermans & A.J. Ramaker 2011. De Gaffelwaterjuffer opnieuw in Limburg gevonden. Natuurhistorisch Maandblad 100: 41-45.
- Goossens R.-J. & E. de Bree 2007. Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*). In: Geene P., J.A. Goedbloed & Ch. Jacobusse (red.). Libellen in Zeeland. Fauna Zeelandica: 63. Vlinder- en Libellenwerkgroep Zeeland / Stichting Het Zeeuwse Landschap.

- Goudsmits K. 2003. De eerste waarneming van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) in Nederland. *Brachytron* 7: 27-29.
- Grand D. & J.-P. Boudot 2006. Les Libellules de France, Belgique et Luxembourg. Biotope, Mèze.
- Grebe B., R. Hofland & J. Rodenkirchen 2006. Neue Nachweise von *Coenagrion scitulum* in Nordrhein-Westfalen (Odonata: Coenagrionidae). *Libellula* 25: 19-26.
- Hermans J.T. 2021. De Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) in Limburg (Odonata: Coenagrionidae). De gestage opmars van een zuidelijke soort. *Natuurhistorisch Maandblad* 110: 39-49.
- Menke N., C. Göcking, N. Grönhagen, R. Joest, M. Lohr, M. Olthoff & K.-J. Conze 2016. Die Libellen Nordrhein-Westfalens. LWL-Museum für Naturkunde, Münster.
- Ramaker A. J. 2013. Eerste Limburgse (NL) populatie van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*). *Brachytron* 15: 123-127.
- Schrijvershof P. 2010. Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) bij Cadzand-Bad in Zeeuws-Vlaanderen, 2007. *Brachytron* 13: 41-43.
- Sternberg K. 1999. *Coenagrion scitulum* (Rambur, 1842) Gabel-Azurjungfer. In: K. Sternberg & R. Buchwald (Hrsg.). Die Libellen Baden-Württembergs. Band 1: 297-300. Verlag Eugen Ulmer GmbH & Co, Stuttgart.
- Vanderhaeghe F. 1998. Victorie! *Coenagrion scitulum* (Rambur, 1842) is België binnengedrongen! *Gomphus* 14: 35-36.
- Vanderhaeghe F. 1999. Een beknopt overzicht van de huidige verspreiding en status van *Coenagrion scitulum* (Rambur, 1842) in België en Noord-Frankrijk. *Gomphus* 15: 69-85.

Samenvatting

Op 7 juni 2020 werd de eerste Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) in de provincie Gelderland aangetroffen in het Hatertse en Overasseltse vennengebied bij Nijmegen. In de volgende jaren is de soort op veel plekken rondom de stad aangetroffen.

Summary

Hoppenbrouwers P. 2023. First observation of *Coenagrion scitulum* in the province Gelderland (the Netherlands) in 2020. *Brachytron* 24: 19-22.

Coenagrion scitulum was first observed in the province Gelderland on 7 June 2020 at the Hatertse and Overasseltse Vennen, Nijmegen. The following years this species was found at several places around this city.

Keywords: Odonata, Dainty Bluet, distribution, Hatertse and Overasseltse Overasseltse Vennen